

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

Факультет педагогіки та психології

Кафедра історії

Проректор із науково-педагогічної роботи
О.А. Кузнецова

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ЕТНОНАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ**

Ступінь магістра

Галузь знань 03 Гуманітарні науки

Спеціальність: 032 Історія та археологія

Освітньо-професійна програма: «Історія та археологія»

2020-2021 навчальний рік

Розробник: Хрящевська Людмила Михайлівна, доцент кафедри, кандидат історичних наук, доцент (Хрящевська Л. М.)

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри історії

Протокол № 1 від «26» серпня 2020 р.

Завідувач кафедри (Рижева Н. О.)
«26» серпня 2020 р.

Анотація: Одержання Україною незалежності поставило перед вітчизняною наукою завдання глибокого обґрунтування етнонаціональної політики у всіх сферах суспільного життя. Перехід до результативних реформ соціального розвитку є неможливим без розробки такої політики, яка має враховувати всі реалії етнічних процесів, що розгортаються на теренах нашої держави. Етнічні меншини є одним з елементів системи етнонаціональних відносин. Широкий етнічний ренесанс спільнот держави не може не впливати на розвиток України, що зумовило зміщення уваги історичної науки саме на етнонаціональні процеси. У зв'язку з цим етнополітичний розвиток українського суспільства потребує адекватного забезпечення політико-правовими механізмами. Першочерговими потребами є наукове осмислення вітчизняної етнонаціональної самоорганізації, увага до національного питання та національних прав людини, політико-правове закріплення демократичного розвитку української етнічної нації, забезпечення прав етнічних меншин, національно-культурного розвитку, толерантності в етнонаціональній сфері, вирішення проблем імміграції, сучасних міграційних процесів та міжнаціональних відносин в Україні.

Етнонаціональна політика в Україні спрямована на відродження та збереження духовної та культурної спадщини не тільки українців, а й кожного з етносів, які мешкають на її території. Можливо, через те, що Україна майже не має власного досвіду вирішення проблем взаємовідносин держави та нації, розв'язання національного питання, її етнонаціональний розвиток в умовах перехідного періоду, по суті, не вийшов за межі конституювання атрибутки держави. Відсутній цілісний стратегічний план розвитку українського суспільства. Тому і надалі залишається відчутною незбалансованість інтересів, цінностей і традицій населення різних регіонів України, внаслідок чого не вдається подолати в деяких з них – особливо в східних та південних – відцентрових тенденцій. За відсутності загальнонаціональної доктрини, концепції та засад етнонаціональної політики в Україні енергія етнонаціональної самосвідомості недостатньо задіяна в процеси державного будівництва. Звідси – накопичення в суспільстві соціального та національного незадоволення, духовно-морального пригнічення, соціально-політичного розчарування.

Цим та іншим питанням присвячений навчальний курс етнонаціональної політики в Україні.

Ключові слова: етнонаціональна політика, відродження, збереження, національні меншини, політика, мультикультуралізм, концепція, міграції.

Summary: Ukraine's independence posed to domestic science the task of deep substantiation of ethno-national policy in all spheres of public life. The transition to effective reforms of social development is impossible without the development of such a policy that should take into account all the realities of ethnic processes unfolding in our country. Ethnic minorities are one of the elements of the system of ethno-national relations. The broad ethnic renaissance of the communities of the state cannot but affect the development of Ukraine, which led to a shift in the attention of historical science to ethno-national processes. In this regard, the ethno-political development of Ukrainian society requires adequate provision of political and legal mechanisms. The priority needs are scientific understanding of the national ethno-national self-organization, attention to the national question and national human rights, political and legal consolidation of democratic development of the Ukrainian ethnic nation, ensuring the rights of ethnic minorities, national and cultural development, tolerance in the ethno-national sphere, immigration, modern migration and interethnic relations in Ukraine.

Ethno-national policy in Ukraine is aimed at reviving and preserving the spiritual and cultural heritage not only of Ukrainians, but also of each of the ethnic groups living on its territory. Probably due to the fact that Ukraine has almost no experience of solving the problems of state-nation relations, solving the national question, its ethno-national development in the transition period, in fact, did not go beyond the constitution of state attributes. There is no comprehensive strategic plan for the development of Ukrainian society. Therefore, the imbalance

of interests, values and traditions of the population of different regions of Ukraine remains noticeable, as a result of which it is not possible to overcome in some of them - especially in the eastern and southern - centrifugal tendencies. In the absence of a national doctrine, concept and principles of ethno-national policy in Ukraine, the energy of ethno-national self-consciousness is insufficiently involved in the processes of state building. Hence - the accumulation in society of social and national discontent, spiritual and moral oppression, socio-political frustration.

The training course of ethno-national policy in Ukraine is devoted to these and other issues.

Key words: ethnonational policy, revival, conservation, national minorities, politics, multiculturalism, concept, migration

1. Опис навчальної дисципліни

Денна форма навчання

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітній ступень	Характеристика навчальної дисципліни
		<i>денна форма навчання</i>
Кількість кредитів – 6	Галузь знань 03 Гуманітарні науки	<i>Вибіркова навчальна дисципліна</i>
Індивідуальне науково-дослідне завдання - Стратегія етнонаціонального розвитку незалежної України		
Загальна кількість годин - 180	Спеціальність: 032 Історія та археологія Освітня програма: Історія та археологія	Семестр
		2-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 4 год. самостійної роботи студента – 8 год.	Ступінь: магістр	Лекції
		28
		Практичні, семінарські
		32
		Лабораторні
		-
		Самостійна робота
120		
http://moodle.mdu.edu.ua/my/index.php		Вид контролю: залік

Мова навчання – українська

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної роботи становить: для денної форми навчання – (30%/70%): 60 год. – аудиторні заняття, 120 год. – самостійна робота

Заочна форма навчання

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітній ступень	Характеристика навчальної дисципліни
		<i>заочна форма навчання</i>
Кількість кредитів – 6	Галузь знань 03 Гуманітарні науки	<i>Вибіркова навчальна дисципліна</i>
Індивідуальне науково-дослідне завдання - Стратегія етнонаціонального розвитку незалежної України		

Загальна кількість годин - 180	Спеціальність: 032 Історія та археологія Освітня програма: Історія та археологія	Семестр
		2-й
	Ступінь: магістр	Лекції
		8
		Практичні, семінарські
		10
		Самостійна робота
162		
http://moodle.mdu.edu.ua/my/index.php	Вид контролю: залік	

Мова навчання – українська

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної роботи становить: для денної форми навчання – (7%/93%): 18 год. – аудиторні заняття, 162 год. – самостійна робота

2. Мета, завдання навчальної дисципліни та результати навчання

Мета викладання навчальної дисципліни «Етнонаціональна політика в Україні» полягає в науковому осмисленні студентами вітчизняної етнонаціональної політики, уваги до національного питання та національних прав людини, політико-правового закріплення демократичного розвитку української етнічної нації, забезпечення прав етнічних меншин, національно-культурного розвитку, толерантності в етнонаціональній сфері, вирішення проблем імміграції, сучасних міграційних процесів та міжнаціональних відносин в Україні.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Етнонаціональна політика в Україні» є: формування компетентності у студентів, ознайомлення із особливостями етнонаціональної політики, першими кроками втілення етнополітики в УНР, суперечливістю етнонаціональної політики в УРСР, стратегією етнонаціонального розвитку незалежної України, з'ясуванні особливостей етнонаціональної сфери в сучасній Україні, етномультикультуралізму, толерантності, міграційних процесів на теренах нашої держави.

Передумови для вивчення дисципліни: вивчення навчальної дисципліни «Етнонаціональна політика в Україні» доцільно організувати в єдиному контексті з тематикою вивчення дисциплін «Загальна етнологія», «Політологія», «Історія України», «Культурологія» та ін.

Навчальна дисципліна складається з 6-ти кредитів.

Програмні результати навчання:

Програмні результати навчання:

ПРН 1. Володіння вітчизняною та світовою культурною спадщиною, культурою міжособистісних стосунків, дотримання принципів толерантності;

ПРН 2. Аналізувати та оцінювати досягнення національної та світової культури, орієнтуватися в культурному та духовному контексті сучасного суспільства, застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на загальнолюдські цінності;

ПРН 3. Застосовувати засоби й технології міжкультурної взаємодії;

ПРН 4. Опановувати й реалізувати моделі толерантної поведінки та стратегії конструктивної діяльності в умовах культурного, мовного, релігійного розмаїття;

ПРН 5. Орієнтуватися в інформаційному просторі, отримувати інформацію та оперувати нею відповідно до власних потреб і вимог сучасного високотехнологічного суспільства;

ПРН 6. Використовувати інформаційно-комунікаційні технології та відповідні засоби для виконання особистісних, професійних і суспільно значущих завдань;

ПРН 7. Застосовувати знання, уміння та особистий досвід у предметно-перетворювальній діяльності;

ПРН 8. Продуктивно співпрацювати з партнерами у групі та команді, виконувати різні ролі та функції у колективі.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими компетентностями:

I. Загальнопредметні:

ЗК 1. Здатність до цілеспрямованого накопичування знання, самостійного пошуку та опрацювання інформації;

ЗК 2. Вміння організовувати творчі колективи з метою розв'язання комплексних міжпредметних проблем;

ЗК 3. Здатність застосовувати набуті знання та навички у практичних ситуаціях, виявляючи ініціативу та підприємливість;

ЗК 4. Здатність до адаптації та дії в новій ситуації;

ЗК 5. Здатність взаємодіяти з представниками інших професійних груп гуманітарної сфери.

II. Фахові:

ФК 1. Здатність виявляти та опрацьовувати історичні джерела різних видів, аналізувати наукові тексти та узагальнювати цю інформацію;

ФК 4. Здатність брати участь у дискусії з певної наукової проблеми, у різних формах наукової комунікації;

ФК 7. Здатність застосовувати поглиблені знання з обраної спеціалізації при розробці (у відповідності до певних вимог) наукових проєктів прикладної спрямованості, а також при вирішенні певних практичних проблем.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни.

Тема 1. Поняття, зміст і особливості етнонаціональної політики.

Тема 2. Функції, принципи та суб'єкти етнонаціональної політики.

Тема 3. Перші кроки втілення етнополітики в УНР та суперечливість етнонаціональної політики в УРСР.

Тема 4. Стратегія етнонаціонального розвитку незалежної України.

Тема 5. Особливості етнонаціональних відносин в Україні, етнодемографічний та етномовний склад населення України (за переписами 1989 та 2001 рр.).

Тема 6. Політико-правова база та засади етнонаціональної політики України.

Тема 7. Розмаїття національно-культурного розвитку, Миколаївщина багатонаціональна.

Тема 8. Питання участі етнospільнот у політичному житті.

Тема 9. Толерантність в етнонаціональній сфері.

Тема 10. Етнospільноти в соціумі. Держава та етноси: проблеми толерантності в умовах суперництва і співробітництва. Досвід Ради Європи у формуванні толерантних відносин.

Тема 11. Причини та особливості еміграції з України, проблеми української діаспори.

Тема 12. Імміграція в Україну і питання громадянства. Нелегальна імміграція та її етнополітичні наслідки. Політико-правові заходи запобігання нелегальній міграції.

3. Програма навчальної дисципліни

Кредит 1. Сутність та особливості етнонаціональної політики.

Тема 1. Поняття, зміст і особливості етнонаціональної політики.

Науковий термін «етнонаціональна політика». Співвідношення та взаємообумовленість таких понять, як «політика», «влада», «державна», «державне управління» та «етнонаціональна політика». Ознаки держави. Зміст етнонаціональної політики та її особливості. Антидемократична етнонаціональна політика. Тоталітарна етнонаціональна політика. Авторитарна етнонаціональна політика, її мета, методи. Демократична етнонаціональна політика. Мета, ознаки ліберальної етнонаціональної політики. Напрямки теоретичних розробок щодо національного питання. Право національного самовизначення.

Тема 2. Функції, принципи та суб'єкти етнонаціональної політики.

Основні функції демократичної етнонаціональної політики. Загальні, універсальні, фундаментальні принципи демократичної етнонаціональної політики, визнані міжнародним правом (документи ООН, ЮНЕСКО, МОП, ОБСЄ та ін.) та апробовані багатьма західними країнами: принцип рівноправності, право на самовизначення, принцип суверенітету, принцип невтручання у внутрішні справи держав, принцип територіальної цілісності, принцип гармонізації індивідуальних прав людини та групових, колективних прав етнонаціональних спільнот.

«Політизована етнічність», провідний суб'єкт етнонаціональної політики, етнополітична поведінка суб'єкта етнонаціональної політики – етнospільноти в цілому, форми етнополітичної діяльності нації-держави, засади політики у сфері міжнаціональних

відносин. Головна мета та зміст державної етнополітичної політики України. Система організаційної структури управління національною сферою.

Кредит 2. Становлення етнополітичної політики в Україні.

Тема 3. Перші кроки втілення етнополітики в УНР та суперечливість етнополітичної політики в УРСР.

Формування політики Української держави у сфері регулювання міжнародних відносин. Перший законодавчий акт Центральної Ради в галузі етнополітики - I Універсал. Програма діяльності III Універсалу у сфері міжнародних відносин. IV Універсал Центральної Ради. Підвалини формування політики у сфері регулювання міжнародних відносин у період існування Української Народної Республіки.

Новий напрям і зміст етнополітики в 30-х рр. XX ст. Кардинальні зміни в національній політиці, пов'язані з остаточним оформленням у СРСР командно-адміністративної системи. Сталінська національна політика. Голодомор 1932-1933 рр.

Тема 4. Стратегія етнополітичного розвитку незалежної України.

Декларація про державний суверенітет, Акт проголошення незалежності, Декларація прав національностей, Закон про національні меншини, Конституція України та ін. Політико-правова база регулювання етнополітичних процесів в Україні. Причини формування державної етнополітичної політики України. Основні напрямки державної етнополітичної політики України. Механізм реалізації етнополітичної політики. Зміст «Концепції державної етнополітичної політики». Пріоритети етнополітичної політики. Актуальні проблеми етнополітичного розвитку в Україні.

Кредит 3. Етнополітична сфера в сучасній Україні.

Тема 5. Особливості етнополітичних відносин в Україні, етнотемодемографічний та етнотемовний склад населення України (за переписами 1989 та 2001 рр.).

Модель «національна більшість – національні меншини». Напрямки та особливості етнополітики в Україні.

Етнотемодемографічний склад населення України. Найчисельніші етнотемпільноти в Україні. Етнічний склад українців у XX ст.. Зміни національного складу населення України: західні і центральні області України, південно-східні індустриальні області. Причини зростання частки етнічних українців в Україні. Етнотемовний склад населення України.

Тема 6. Політико-правова база та засади етнополітичної політики України.

Шляхи щодо процесу створення законодавчої бази (з проголошенням незалежності) України, яка відповідає національним інтересам українського народу, захисту та розвитку етнічних меншин. Закон «Про мови в УРСР», котрий заклав підвалини мовної політики незалежної України. Закон Української РСР «Про зайнятість населення» від 1 березня 1991 р., Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 р., Закону України «Про освіту», Акт проголошення незалежності від 24 серпня 1991 р. Основні принципи культурної політики в Україні. Закон України «Про національні меншини в Україні». Закон України «Про друковані засоби масової інформації» від 16 листопада 1992 р., Закон України «Про вибори народних депутатів України», Закон України «Про телебачення і радіомовлення» від 21 грудня 1993 р., Закон України «Про біженців».

Конституція України від 28 червня 1996 р. Концепція національної безпеки України, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». Законодавчі акти, які стосуються Автономної Республіки Крим. Закон України «Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим» від 10 лютого 1998 р.

Загальна Декларація прав людини. Документ Копенгагенської наради Конференції з людського виміру НБСЄ від 29 червня 1990 р. Паризька Хартія для нової Європи, прийнята 21 листопада 1990 р. Документ Московської Наради Конференції з людського виміру НБСЄ від 3 жовтня 1991 р. Європейська Хартія регіональних мов або мов меншин. Основні цілі та принципи стосовно регіональних мов або мов меншин. Заходи Хартії

стосовно освіти, засобів масової інформації, культурної діяльності та засобів її здійснення. Віденська Декларація. Основна ідея Рамкової Конвенції «Про захист національних меншин». Декларація Лісабонського Самміту 1996 р., Ашгабатська декларація «Про розвиток співробітництва та зміцнення довіри у відносинах між державами-учасницями Співдружностями Незалежних Держав», Декларація «Про додержання суверенітету, територіальної цілісності та недоторканості кордонів держав-учасниць СНД» від 15 квітня 1994 р. Меморандум «Про підтримання миру та стабільності в Співдружності Незалежних Держав». Договори, Декларації між Україною й іншими країнами. Головна ідея міжнародних правових актів.

Головна ідея українських правових актів в сфері етнонаціонального розвитку.

Кредит 4. Питання етномультикультуралізму в Україні.

Тема 7. Розмаїття національно-культурного розвитку, Миколаївщина багатонаціональна.

Термін «етномультикультуралізм». Складова реалізації конституційних вимог та відповідного законодавства. Управління національно-культурними товариствами. Засоби масової інформації етноспільнот. Діяльність національно-культурних товариств.

Різноманітні культурні проекти, акціями, заходи етноспільнот Миколаївщини. Історія національно-культурного руху у південному регіоні України. Національно-культурні товариства Миколаївщини. Визначення статутних завдань Ради національних товариств. Зміцнення міжнаціональних культурних зв'язків на Миколаївщині. Зусилля національно-культурних товариств з популяризації історії, культури і мистецтва своїх народів. Програма розвитку освіти в національно-культурних товариствах. Відкриття недільних шкіл, читання курсів та факультативів з мови, історії культурної спадщини своїх народів, досконале оволодіння державною мовою. Взаємодія національно-культурних товариств Миколаївської області з організаціями інших регіонів нашої держави та зарубіжних країн. Етнополітика в міжнаціональній сфері в Миколаївській області.

Тема 8. Питання участі етноспільнот у політичному житті.

Національні меншини за рівнем освіти. Труднощі у питаннях політичного представництва в органах влади в Україні для національних меншин. Закон «Про національні меншини в Україні». Положення про Раду представників громадських організацій національних меншин як консультативно-дорадчий орган при Президентові України. «Положення про Раду представників громадських організацій національних меншин». Основні завдання та право Ради. Приклади ефективних форм реалізації прав національних меншин іншими державами. Термін «політизація етнічності».

Кредит 5. Толерантність як вимір етнонаціональної політики.

Тема 9. Толерантність в етнонаціональній сфері.

Основні прояви нетолерантності в етнонаціональній сфері в «Декларації принципів толерантності» (1995 р.). Практична цінність ідеї толерантності. Моральні та правові межі толерантності. Соціально-психологічні механізми при формуванні толерантних стосунків між етнічними групами. Дискусії щодо міжетнічної толерантності. Визначення понять «етнонаціональна толерантність», міжнаціональна толерантність. Міжетнічна толерантність виявляється у вчинках, формується у сфері свідомості, тісно пов'язана з етнічною ідентичністю.

Тема 10. Етноспільноти в соціумі. Держава та етноси: проблеми толерантності в умовах суперництва і співробітництва. Досвід Ради Європи у формуванні толерантних відносин.

Асиміляція національних спільнот з основним етносом у культурному, економічному, політичному та інших аспектах. Принципи толерантності в етнополітиці, практичній діяльності із урегулювання міжнаціональних суперечок. Три можливі варіанти поведінки етногруп чи особистісних стратегій. Використання міжетнічних конфліктів з політичною метою.

Феномен «етнічного ренесансу». Тоталітарний характер радянського політичного режиму. Передумови виникнення та своєчасне упередження нетолерантності.

Способи вирішення проблеми захисту прав національних меншин Радою Європи. Створення програми «Заходи щодо встановлення довіри у громадянському суспільстві». Сприяння терпимості та поваги до інших людей – складова частина роботи Ради Європи з моменту її заснування. Європейську комісію проти расизму і нетерпимості (ЄКРН) та її завдання. Моніторинг ситуації щодо проявів расизму і нетерпимості в державах-членах Ради Європи. Інститут Уповноваженого Ради Європи з прав людини. Головне завдання інституту Уповноваженого Ради Європи. Питання про відносини Ради Європи й України.

Кредит 6. Етнічний вимір міграційних процесів.

Тема 11. Причини та особливості еміграції з України, проблеми української діаспори.

Тривала системна криза в Україні. Причини зниження народжуваності. Соціальна нерівність і несправедливість у розподілі доходів та багатств. Вражаючі результати «реалізації» програми Л. Кучми щодо подолання бідності в нашій країні. Показник недовіри до кучмівської влади. Втрата висококваліфікованої робочої сили. Трудова еміграція, її причини. Четверта хвиля сучасної еміграції з України. Особливості трудової імміграція четвертої хвилі. Соціально-економічні негаразди в Україні.

Термін «діаспора». Східна та західна українська діаспора. Виконання Програми «Українська діаспора», розробленої Державним комітетом у справах національностей та міграції. Головна мета програми, принципи реалізації цієї програми. Основні напрями державної етнополітики щодо реалізації програми. Укладання двосторонніх (міждержавних, міжвідомчих) угод з країнами, які мають етнічно споріднене з меншинами України населення.

Тема 12. Імміграція в Україну і питання громадянства. Нелегальна імміграція та її етнополітичні наслідки. Політико-правові заходи запобігання нелегальній міграції

Основні фактори, які визначають сучасні міграційні процеси. Сучасні імміграційні течії в Україну. Добровільне повернення етнічних українців, а також репатріантів – кримських татар, вірмен, німців, поляків та інших, які раніше з різних причин вибули з України, зокрема внаслідок етнополітичних репресій. Втікачі з «гарячих точок», де палають етнічні конфлікти та війни, а також із місць порушення прав людини та територій націй, де є вияви ксенофобії, етноциду, негативного ставлення частини населення країни або окремих його груп, до певних етноменшин. Перебування в Україні іноземців, які приїхали колись на навчання або на роботу за міждержавними угодами СРСР і з різних причин не можуть, а подекуди й не хочуть повернутися додому й шукають у нас притулку. Нелегальна міграція на Захід. Особи, які в'їжджають до нашої країни для працевлаштування. Закон України «Про біженців». Принципи в основі міграційної політики України. Найголовніші проблеми громадянства, яким приділяють особливу увагу органи державного управління. Досвід розвинутих країн де громадянство надається трьом категоріям іммігрантів. Реалізація нової редакції Закону «Про громадянство України».

Характер і динаміка нелегальної міграції. Заходи щодо припинення згубного процесу депопуляції. Закон України «Про імміграцію». Категорії іммігрантів в нашу державу. Проблеми попередження незаконної міграції.

Правова база з регулювання міграційних процесів та інформаційна база країн походження, країн транзиту та країн кінцевої мети нелегальних мігрантів. Позитивні наслідки міграційної проблеми.

4. Структура навчальної дисципліни

Денна форма навчання

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	усьо го	у тому числі				
		л	п	лаб	ін д	ср
1	2	3	4	5	6	7
Кредит 1. Сутність та особливості етнополітичної політики.						
Тема 1. Поняття, зміст і особливості етнополітичної політики.	15	2	2			11
Тема 2. Функції, принципи та суб'єкти етнополітичної політики.	15	2	2			11
Усього:	30	4	4			22
Кредит 2. Становлення етнополітичної політики в Україні.						
Тема 3. Перші кроки втілення етнополітики в УНР та суперечливість етнополітичної політики в УРСР.	15	2	2			11
Тема 4. Стратегія етнополітичного розвитку незалежної України.	15	2	2			11
Усього	30	4	4			22
Кредит 3. Етнополітична сфера в сучасній Україні.						
Тема 5. Особливості етнополітичних відносин в Україні, етнополітичний та етномовний склад населення України (за переписами 1989 та 2001 рр.).	15	4	4			7
Тема 6. Політико-правова база та засади етнополітичної політики України	15	2	2			11
Усього:	30	6	6			18
Кредит 4. Питання етнополікультуралізму в Україні.						
Тема 7. Розмаїття національно-культурного розвитку, Миколаївщина багатонаціональна.	15	2	4			9
Тема 8. Питання участі етнополікультур у політичному житті.	15	2	2			11
Усього	30	4	6			20
Кредит 5. Толерантність як вимір етнополітичної політики.						
Тема 9. Толерантність в етнополітичній сфері.	15	2	2			11
Тема 10. Етнополікультуроти в соціумі. Держава та етноси: проблеми толерантності в умовах суперництва і співробітництва. Досвід Ради Європи у формуванні толерантних відносин.	15	2	2			11
Усього	30	4	4			22
Кредит 6. Етнічний вимір міграційних процесів.						

Тема 11. Причини та особливості еміграції з України, проблеми української діаспори.	15	4	4			7
Тема 12. Імміграція в Україну і питання громадянства. Нелегальна імміграція та її етнополітичні наслідки. Політико-правові заходи запобігання нелегальній міграції.	15	4	4			7
Усього	30	8	8			14
Усього годин за курс:	180	28	32			120

Заочна форма навчання

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	усього	у тому числі				
		л	п	лаб	ін д	ср
1	2	3	4	5	6	7
Кредит 1. Сутність та особливості етнонаціональної політики.						
Тема 1. Поняття, зміст і особливості етнонаціональної політики. Функції, принципи та суб'єкти етнонаціональної політики	30	2	2			26
Усього:	30	2	2			26
Кредит 2. Становлення етнонаціональної політики в Україні.						
Тема 2. Перші кроки втілення етнополітики в УНРта суперечливість етнонаціональної політики в УРСР. Стратегія етнонаціонального розвитку незалежної України	30	2				28
Усього:	30	2				28
Кредит 3. Етнонаціональна сфера в сучасній Україні.						
Тема 3. Політико-правова база та засади етнонаціональної політики України	30	2	2			26
Усього:	30	2	2			26
Кредит 4. Питання етномультікультуралізму в Україні.						
Тема 4. Розмаїття національно-культурного розвитку, Миколаївщина багатонаціональна Питання участі етноспільнот у політичному житті.	30	2	2			26
Усього:	30	2	2			26
Кредит 5. Толерантність як вимір етнонаціональної політики.						
Тема 5. Толерантність в етнонаціональній сфері.	30	2	2			26
Усього:	30	2	2			26
Кредит 6. Етнічний вимір міграційних процесів.						
Тема 6. Причини та особливості еміграції з України, проблеми української діаспори.	30		2			28
Усього:	30		2			28
Усього годин за курс:	180	8	10			162

**5. Теми лекційних занять
Денна форма навчання**

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	Кредит 1. Сутність та особливості етнонаціональної політики	
1.	Тема 1. Поняття, зміст і особливості етнонаціональної політики..	2
2.	Тема 2. Функції, принципи та суб'єкти етнонаціональної політики	2
	Кредит 2. Становлення етнонаціональної політики в Україні	
3.	Тема 3. Перші кроки втілення етнополітики в УНРта суперечливість етнонаціональної політики в УРСР.	2
4.	Тема 4. Стратегія етнонаціонального розвитку незалежної України	2
	Кредит 3. Етнонаціональна сфера в сучасній Україні	
5.	Тема 5. Особливості етнонаціональних відносин в Україні, етнODEMOграфічний та етномовний склад населення України (за переписами 1989 та 2001 рр.).	4
6.	Тема 6. Політико-правова база та засади етнонаціональної політики України.	2
	Кредит 4. Питання етномультикультуралізму в Україні.	
7.	Тема 7. Розмаїття національно-культурного розвитку, Миколаївщина багатонаціональна. Питання участі етнospільнот у політичному житті	2
8.	Тема 8. Питання участі етнospільнот у політичному житті	2
	Кредит 5. Толерантність як вимір етнонаціональної політики	
9.	Тема 9. Толерантність в етнонаціональній сфері. Етнospільноти в соціумі.	2
10.	Тема 10. Етнospільноти в соціумі. Держава та етноси: проблеми толерантності в умовах суперництва і співробітництва. Досвід Ради Європи у формуванні толерантних відносин	2
	Кредит 6. Етнічний вимір міграційних процесів	
11.	Тема 11. Причини та особливості еміграції з України, проблеми української діаспори.	4
12.	Тема 12. Імміграція в Україну і питання громадянства. Нелегальна імміграція та її етнopolітичні наслідки. Політико-правові заходи запобігання нелегальній міграції.	4
	Усього::	28

Заочна форма навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	Кредит 1. Сутність та особливості етнонаціональної політики	
1.	Тема 1. Поняття, зміст і особливості етнонаціональної політики. Функції, принципи та суб'єкти етнонаціональної політики.	2
	Кредит 3. Етнонаціональна сфера в сучасній Україні	
2.	Тема 2. Політико-правова база та засади етнонаціональної політики України.	2
	Кредит 4. Питання етномультикультуралізму в Україні.	
3.	Тема 3. Розмаїття національно-культурного розвитку, Миколаївщина багатонаціональна. Питання участі етнospільнот у політичному житті	2
	Кредит 5. Толерантність як вимір етнонаціональної політики	
4.	Тема 4. Толерантність в етнонаціональній сфері. Етнospільноти в	2

	соціумі.	
		Усього:: 8

6. Лабораторні заняття

Робочим планом не передбачено

7. Теми практичних занять

Денна форма навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	Кредит 1. Сутність та особливості етнонаціональної політики	
1.	Тема 1. Поняття, зміст і особливості етнонаціональної політики..	2
2.	Тема 2. Функції, принципи та суб'єкти етнонаціональної політики	2
	Кредит 2. Становлення етнонаціональної політики в Україні	
3.	Тема 3. Перші кроки втілення етнополітики в УНРта суперечливість етнонаціональної політики в УРСР.	2
4.	Тема 4. Стратегія етнонаціонального розвитку незалежної України	2
	Кредит 3. Етнонаціональна сфера в сучасній Україні	
5.	Тема 5. Особливості етнонаціональних відносин в Україні, етнODEMOГРАФІЧНИЙ та етНОМОВНИЙ склад населення України (за переписами 1989 та 2001 рр.).	4
6.	Тема 6. Політико-правова база та засади етнонаціональної політики України.	2
	Кредит 4. Питання етномультікультуралізму в Україні.	
7.	Тема 7. Розмаїття національно-культурного розвитку, Миколаївщина багатонаціональна. Питання участі етНОСПІЛЬНОТ у політичному житті	4
8.	Тема 8. Питання участі етНОСПІЛЬНОТ у політичному житті	2
	Кредит 5. Толерантність як вимір етнонаціональної політики	
9.	Тема 9. Толерантність в етнонаціональній сфері. ЕтНОСПІЛЬНОТИ в соціумі.	2
10.	Тема 10. ЕтНОСПІЛЬНОТИ в соціумі. Держава та етНОСИ: проблеми толерантності в умовах суперництва і співробітництва. Досвід Ради Європи у формуванні толерантних відносин	2
	Кредит 6. Етнічний вимір міграційних процесів	
11.	Тема 11. Причини та особливості еміграції з України, проблеми української діаспори.	4
12.	Тема 12. Імміграція в Україну і питання громадянства. Нелегальна імміграція та її етНОПОЛІТИЧНІ наслідки. Політико-правові заходи запобігання нелегальній міграції.	4
	Усього:	32

Заочна форма навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	Кредит 1. Сутність та особливості етнонаціональної політики	
1.	Тема 1. Поняття, зміст і особливості етнонаціональної політики. Функції, принципи та суб'єкти етнонаціональної політики.	2
	Кредит 3. Етнонаціональна сфера в сучасній Україні	

2	Тема 2. Політико-правова база та засади етнонаціональної політики України.	2
	Кредит 4. Питання етномультікультуралізму в Україні.	
3.	Тема 3. Розмаїття національно-культурного розвитку, Миколаївщина багатонаціональна. Питання участі етнospільнот у політичному житті	2
	Кредит 5. Толерантність як вимір етнонаціональної політики	
4.	Тема 4. Толерантність в етнонаціональній сфері. Етнospільноти в соціумі.	2
	Кредит 6. Етнічний вимір міграційних процесів	
5	Тема 5. Причини та особливості еміграції з України, проблеми української діаспори.	2
	Усього:	10

8. Самостійна робота Денна форма навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	Кредит 1. Сутність та особливості етнонаціональної політики	
1.	Тема 1. Поняття, зміст і особливості етнонаціональної політики	11
2.	Тема 2. Функції, принципи та суб'єкти етнонаціональної політики	11
	Кредит 2. Становлення етнонаціональної політики в Україні.	
3.	Тема 3. Перші кроки втілення етнополітики в УНРта суперечливість етнонаціональної політики в УРСР.	11
4.	Тема 4. Стратегія етнонаціонального розвитку незалежної України	11
	Кредит 3. Етнонаціональна сфера в сучасній Україні	
5.	Тема 5. Особливості етнонаціональних відносин в Україні, етнoдемографічний та етнoмовний склад населення України (за переписами 1989 та 2001 рр.).	7
6.	Тема 6. Політико-правова база та засади етнонаціональної політики України	11
	Кредит 4. Питання етномультікультуралізму в Україні.	
7.	Тема 7. Розмаїття національно-культурного розвитку, Миколаївщина багатонаціональна	9
8.	Тема 8. Питання участі етнospільнот у політичному житті	11
	Кредит 5. Толерантність як вимір етнонаціональної політики	
9.	Тема 9. Толерантність в етнонаціональній сфері. Етнospільноти в соціумі	11
10.	Тема 10. Етнospільноти в соціумі. Держава та етноси: проблеми толерантності в умовах суперництва і співробітництва. Досвід Ради Європи у формуванні толерантних відносин	11
	Кредит 6. Етнічний вимір міграційних процесів	
11.	Тема 11. Причини та особливості еміграції з України, проблеми української діаспори.	7
12.	Тема 12. Імміграція в Україну і питання громадянства. Нелегальна імміграція та її етнopolітичні наслідки. Політико-правові заходи запобігання нелегальній міграції	7
	Усього:	120

Заочна форма навчання

№	Назва теми	Кількість
---	------------	-----------

з/п		ГОДИН
	Кредит 1. Сутність та особливості етнополітичної політики	
1.	Тема 1. Поняття, зміст і особливості етнополітичної політики. Функції, принципи та суб'єкти етнополітичної політики	26
	Кредит 2. Становлення етнополітичної політики в Україні.	
2.	Тема 2. Перші кроки втілення етнополітики в УНР та суперечливість етнополітичної політики в УРСР. Стратегія етнополітичного розвитку незалежної України	28
	Кредит 3. Етнополітична сфера в сучасній Україні	
3.	Тема 3. Політико-правова база та засади етнополітичної політики України	26
	Кредит 4. Питання етноплюралізму в Україні.	
4.	Тема 4. Розмаїття національно-культурного розвитку, Миколаївщина багатонаціональна Питання участі етноплюралізму у політичному житті.	26
	Кредит 5. Толерантність як вимір етнополітичної політики	
5.	Тема 5. Толерантність в етнополітичній сфері.	26
	Кредит 6. Етнічний вимір міграційних процесів	
6.	Тема 6. Причини та особливості еміграції з України, проблеми української діаспори	28
	Усього:	162

9. Індивідуальне навчально-дослідне завдання

Стратегія етнополітичного розвитку незалежної України (пропозиції письмово).

Основне завдання цього виду діяльності – навчити студентів пояснювати взаємозв'язки між процесами у минулому та на сучасному етапі, оцінювати альтернативні варіанти інтерпретації основних тенденцій та особливостей етнополітичного розвитку незалежної України.

Загальні вимоги до виконання індивідуального завдання:

1) Завдання друкується на одній стороні білого паперу формату А4 14-тим шрифтом з полуторним інтервалом. Поля при друкуванні тексту: ліве – 3 мм, праве - 1 мм, верхнє та нижнє - 20 мм.

2) Структура індивідуального завдання:

- титульна сторінка;
- зміст;
- основна частина;
- список використаних джерел;
- додатки (за наявності).

3) За змістом індивідуальне завдання має складатися з трьох розділів.

4) Обсяг індивідуального завдання не повинен перевищувати 30 сторінок (не враховуючи додатків).

Максимальна кількість балів, яку може набрати студент за якісно виконане індивідуальне науково-дослідне завдання складає 20 балів.

За структурними складовими індивідуального завдання бали розподіляються таким чином:

- теоретична частина – 3 бали (по одному балу за кожен складову теоретичної частини);
- аналітична частина – 8 балів, з них:
  - методика з розвитку та сучасного стану СІД – 2 бали;
  - обґрунтованість висновків – 3 бали;

- оформлення з дотриманням вимог, що висуваються, та логічність викладення матеріалу – 2 бали;
- захист індивідуального завдання – 2 бали.

10. Форми роботи та критерії оцінювання

Рейтинговий контроль знань студентів здійснюється за 100-бальною шкалою:

Шкала оцінювання: національна та ECTS

ОЦІНКА ECTS	СУМА БАЛІВ	ОЦІНКА ЗА НАЦІОНАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ	
		екзамен	залік
A	90-100	5 (відмінно)	5/відм./зараховано
B	80-89	4 (добре)	4/добре/ зараховано
C	65-79		
D	55-64	3 (задовільно)	3/задов./ зараховано
E	50-54		
FX	35-49	2 (незадовільно)	Не зараховано

Форми поточного та підсумкового контролю

Комплексна діагностика знань, умінь і навичок студентів із дисципліни здійснюється на основі результатів проведення поточного й підсумкового контролю знань (КР). Поточне оцінювання (індивідуальне, групове і фронтальне опитування, самостійна робота, самоконтроль). Завданням поточного контролю є систематична перевірка розуміння та засвоєння програмового матеріалу, виконання практичних завдань, уміння самостійно опрацювати тексти, складання конспекту рекомендованої літератури, написання і захист реферату, здатності публічно чи письмово представляти певний матеріал.

- Завданням підсумкового контролю (КР, залік) є перевірка глибини засвоєння студентом програмового матеріалу модуля.
- **Критерії оцінювання відповідей на практичних заняттях:**
- **Студенту виставляється відмінно.** Знання студента є глибокими, міцними, системними. Студент вміє аргументовано висловлює свої думки, проявляє творчий підхід до виконання індивідуальних та колективних завдань при самостійній роботі, має тверді методичні навички для якісного проведення заняття із загальної підготовки.
- **Студенту виставляється дуже добре.** Студент володіє певним обсягом навчального матеріалу, здатний його аналізувати, робити висновки, самостійно застосовує знання в стандартних ситуаціях, має достатні методичні навички для якісного проведення заняття із загальної підготовки.
- **Студенту виставляється добре.** Студент володіє певним обсягом навчального матеріалу, здатний його аналізувати, робити висновки, виправляти допущені помилки. Має певні методичні навички, що не потребують контролю викладача під час проведення заняття.
- **Студенту виставляється достатньо.** Студент відтворює основний навчальний матеріал, здатний з помилками й неточностями дати визначення понять, виконує завдання за зразком.
- **Студенту виставляється мінімальний задовільно.** Студент володіє навчальним матеріалом поверхово й фрагментарно, має початкові уявлення про предмет, недостатньо тверді методичні навички, що потребує контролю з боку викладача під час проведення заняття.
- **Оцінка за виконання індивідуального науково-дослідного завдання, завдань самостійної роботи** виставляється з урахуванням таких параметрів:

- Кількість балів у кінці **семестру** повинна складати від 3000 до 600 балів (за 6 кредитів), тобто сума балів за виконання усіх завдань.
- Відповідний **розподіл балів, які отримують студенти** за 6 крд.

• Поточне оцінювання та самостійна робота												КР	Накопичувальні бали/ Сума
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	T11	T12	50	600/ 100
50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	25	25		

*Примітка. Коефіцієнт для іспиту – 0,6. Іспит оцінюється в 40 б.

11. Засоби дігностики

Засобами діагностики та методами демонстрування результатів навчання є: завдання до практичних занять, завдання для самостійної та індивідуальної роботи (зокрема есе, реферати), презентації результатів досліджень, тестові завдання, контрольні роботи.

Усі форми контролю включено до 100-бальної шкали оцінювання.

12. Методи навчання

Дисципліна передбачає використання традиційних, активних та інтерактивних методів навчання (дебати, мозковий штурм, лекції з використанням інтерактиву, методи оцінювання і самооцінювання, планування та інші).

З-поміж традиційних методів використовуються:

- 1). Пояснювально-ілюстративний метод – студенти отримують знання на лекції, з навчальної або методичної літератури в "готовому" вигляді. Сприймаючи й осмислюючи факти, оцінки, висновки, студенти залишаються в рамках репродуктивного (відтворюючого) мислення. Застосовується для передачі великого масиву інформації.
- 2). Метод проблемного викладу – використовуючи різноманітні джерела й засоби, викладач, перш ніж викладати матеріал, ставить проблему, формулює пізнавальне завдання, а потім, розкриваючи систему доказів, порівнюючи точки зору, різні підходи, показує спосіб рішення поставленого завдання.
- 3). Частково-пошуковий, або евристичний, метод – організація активного пошуку рішення висунутих у навчанні (або самостійно сформульованих) пізнавальних завдань або під керівництвом педагога, або на основі евристичних програм і вказівок. Процес мислення набуває продуктивного характеру, але при цьому поетапно направляється й контролюється викладачем або самими студентами на основі роботи над програмами і навчальними посібниками. Найчастіше застосовується на семінарах.
- 4). Дослідницький метод – після аналізу матеріалу, постановки проблем і завдань і короткого усного або письмового інструктажу студенти самостійно вивчають літературу, джерела, ведуть спостереження й вимірювання й виконують інші дії пошукового характеру. Ініціатива, самостійність, творчий пошук проявляються в дослідницькій діяльності найбільше повно.

Серед активних методів використовуються такі:

- 1). Практичні вправи, у процесі виконання яких студенти моделюють свої дії у різних навчальних і виховних ситуаціях майбутньої професійної діяльності;

2). Аналіз конкретних ситуацій як індивідуально, так і в малих навчальних групах (6-8 осіб), у ході розбору яких студенти не тільки вчать формулювати проблеми й ухвалювати рішення щодо них, але й виробляють ряд важливих навичок в області міжособистісної комунікації, групової роботи й лідерства;

3). Робота в малих навчальних групах, у ході якої студенти виконують практичні вправи, розбирають конкретні ситуації, готують групові проекти й беруть участь у ділових іграх; така робота допомагає студентам освоювати рольову поведінку, учитися ефективному спілкуванню й обміну досвідом, виробляти лідерські якості.

Крім того вивчення курсу базується на використанні комунікативних методів, що охоплюють методи й процедури контакту студента з безпосереднім джерелом знань (викладачем методики, вчителем етики, керівником педпрактики та ін.).

Комунікативні методи поділяються на пасивні й активні: у перших провідна роль належить викладачеві методики, вчителю етики (студент лише фіксує зміст лекції, протоколює дії вчителя й учнів тощо); в активних методах ініціатива належить студентові, який активно контактує з викладачем методики, вчителем етики (активні методи поділяються на групові (мозковий штурм, круглий стіл, ділові ігри) та індивідуальні методи (інтерв'ювання, вільний діалог, експертні ігри)).

Активно використовуються текстологічні методи, що включають методи набуття знань із фахових документів (навчальних планів і програм, методичних листів МОН України тощо) і фахової літератури (монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, науково-методичних статей тощо).

13. Рекомендована література

Базова

1. Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки «Про мови в Українській РСР» /Національні процеси в Україні: історія і сучасність. Документи і матеріали. Довідник. У 2 ч. /Упоряд.: І. О. Кресіна, О. В. Кресін, В. П. Ляхоцький, В. Ф. Панібудьласка. (керівник). За ред. В. Ф. Панібудьласки. – К.: Вища школа, 1997. – Ч. 2.

2. Закон Української РСР «Про зайнятість населення» //Відомості Верховної Ради України. – К., 1991. - № 14.

3. Закон України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» //Відомості Верховної Ради України. – К., 1991. - № 22.

4. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» //Відомості Верховної Ради України. – К., 1991. - № 25.

5. Закон України «Про освіту» //Відомості Верховної Ради України. – К., 1991. - № 34.

6. Закон України «Про загальну середню освіту» //Відомості Верховної Ради України. – К., 1999. - № 28.

7. Закон України «Про громадянство України» //Відомості Верховної Ради України. – К., 1991. - № 50.

8. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про громадянство» //Відомості Верховної Ради України. – К., 1997. - № 23.

9. Закон України «Про освіту» //Відомості Верховної Ради України. – К., 1996. - № 21.

10. Закон України «Про об'єднання громадян» //Відомості Верховної Ради України. – К., 1992. - № 34.

11. Закон України «Про національні меншини в Україні» //Національні відносини в Україні у ХХ ст.: Збірник документів і матеріалів /Упоряд. М. І. Панчук та інші. – К.: Наукова думка, 1996.

12. Закон України «Про друковані засоби масової інформації» //Відомості Верховної Ради України. – К., 1993. - № 1.

13. Закон України «Про вибори народних депутатів України» //Відомості Верховної Ради України. – К., 1993. - № 48.
14. Закон України «Про вибори депутатів і голів селищних, районних, міських, районних у містах, обласних Рад» // Відомості Верховної Ради України. – К., 1994. - № 8.
15. Закон України «Про вибори народних депутатів України» //Відомості Верховної Ради України. – К., 1997. - № 44.
16. Закон України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим» //Відомості Верховної Ради України. – К., 1998. - № 7.
17. Закон України «Про вибори Президента України» //Відомості Верховної Ради України. – К., 1999. - № 14.
18. Закон України «Про телебачення і радіомовлення» // Відомості Верховної Ради України. – К., 1994. - № 10.
19. Закон України «Про біженців» // Відомості Верховної Ради України. – К., 1994. - № 16.
20. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» // Відомості Верховної Ради України. – К., 1997. - № 24.
21. Закон України «Про місцеві державні адміністрації» //Відомості Верховної Ради України. – К., 1999. - № 20.
22. Закон України «Про Автономну Республіку Крим» //Відомості Верховної Ради України. – К., 1995. - № 11.
23. Закон України «Про особливості участі громадян України з числа депортованих з Криму у виборах депутатів місцевих Рад в АР Крим» // Відомості Верховної Ради України. – К., 1995. - № 15.
24. Закон України «Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим» // Відомості Верховної Ради України. – К., 1998. - № 29.
25. Закон України «Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим» // Відомості Верховної Ради України. – К., 1999. - № 5-6.
26. Проект Закону України «Про концепцію державної етнопонаціональної політики України» // Міжнаціональні відносини та національні меншини України: Стан, перспективи. – К.: Голов. спец. ред. літ. мовами нац. меншин України, 2004.
27. Декларація про державний суверенітет України /Національні процеси в Україні: історія і сучасність. Документи і матеріали. Довідник. У 2 ч. /За ред. В.Ф. Панібудьласки. – К., 1997. – Ч. 2.
28. Декларація прав національностей України /Національні процеси в Україні: історія і сучасність. Документи і матеріали. Довідник. У 2 ч. /За ред. В. Ф. Панібудьласки. – К., 1997. – Ч. 2.
29. Про державний суверенітет України: Декларація Верховної Ради України від 16 липня 1990 р. № 55-Х11 // Відомості Верховної Ради України (далі – ВВР України). – 1990. – № 31.
30. Декларація прав національностей України: Декларація Верховної Ради України від 1 листопада 1991 р. №1771-ХІІ //ВВР України. – 1991. – № 53. – Ст. 799.
31. Декларація Гельсінської зустрічі на найвищому рівні (10 липня 1992 р.) // Політика і час. – 1993. - № 5. – С. 64-73; Декларація Гельсінської зустрічі на найвищому рівні (10 липня 1992 р.) // Політика і час. – 1993. - № 6.
32. Декларація про шляхи розширення та поглиблення україно-узбецького співробітництва від 20 червня 1995 р. // Політика і час. – 1995. - № 7.
33. Декларація про поглиблення співробітництва і партнерства між Україною і Естонською Республікою (24 травня 1995 р.) // Політика і час. – 1995. - № 7.
34. Декларація про перспективи розвитку співробітництва між Україною і Республікою Грузія і спільних підходів щодо питань міжнародних відносин (9 січня 1995 р.) // Політика і час. – 1995. - № 2.

35. Декларация Лиссабонского Саммита // Международные акты о правах человека: Сб. док. – М., 1998.
36. Віденська Декларація // Права людини в документах Ради Європи / Упор. Т. Яблонська. – К., 1996.
37. Ашгабатська декларація про розвиток співробітництва і зміцнення довіри у відносинах між державами-учасниками Співдружності Незалежних Держав від 24 грудня 1993 р. (неофіційний переклад) // Політика і час. – 1994. - № 2.
38. Декларация о соблюдении суверенитета, территориальной целостности и неприкосновенности границ государств-участников Содружества Независимых Государств (16 апреля 1994 г.) // Політика і час. – 1994. - № 6.
39. Договір між Українською Радянською Соціалістичною Республікою і Російською Радянською Федеративною Республікою від 19 листопада 1990 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1990. - № 49.
40. Угода між Російською Федерацією і Україною про подальший розвиток міждержавних відносин (23 червня 1992 р.) // Політика і час. – 1992. - № 7-8.
41. Договір між Українською Радянською Соціалістичною Республікою і Білоруською Радянською Соціалістичною Республікою від 29 грудня 1990 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. - № 9.
42. Договір про дружбу, добросусідство і співробітництво між Україною і Республікою Білорусь (17 липня 1995 р.) // Політика і час. – 1995. - № 8.
43. Договір між Українською Радянською Соціалістичною Республікою і Казахською Радянською Соціалістичною Республікою від 20 лютого 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. - № 32.
44. Договір про дружбу і співробітництво між Україною та Республікою Казахстан (20 січня 1994 р.) // Політика і час. – 1994. - № 3.
45. Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою (6 грудня 1991 р.) // Політика і час. – 1992. - № 4.
46. Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Турецькою Республікою (4 травня 1992 р.) // Політика і час. – 1992. - № 6.
47. Українсько-турецьке спільне комюнікє (27 листопада 1996 р.) // Політика і час. – 1996. - № 12.
48. Договір між Україною і Республікою Польщею про добросусідство, дружні відносини і співробітництво від 18 травня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - № 43.
49. Спільна декларація Президента України і Президента Республіки Польща від 25 червня 1996 р. // Політика і час. – 1996. - № 7.
50. Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Естонською Республікою (26 травня 1992 р.) // Політика і час. – 1992. - № 7-8.
51. Договір про основи міждержавних відносин, дружбу і співробітництво між Україною та Республікою Узбекистан (25 серпня 1992 р.) // Політика і час. – 1992. - № 9-10.
52. Договір про дружні відносини і співробітництва між Україною і Республікою Болгарією (5 жовтня 1992 р.) // Політика і час. – 1992. - № 11-12.
53. Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Туркменістаном (10 жовтня 1992 р.) // Політика і час. – 1992. - № 1-12.
54. Договір про добросусідство, дружбу і співробітництво між Україною та Республікою Молдова (23 жовтня 1992 р.) // Політика і час. – 1992. - № 11-12.
55. Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Азербайджанською Республікою від 9 грудня 1992 р. // Політика і час. – 1993. - № 1.
56. Договір про дружбу, співробітництво і взаємодопомогу між Україною і Республікою Грузія (13 квітня 1993 р.) // Політика і час. – 1993. - № 5.

57. Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Литовською Республікою від 8 лютого 1994 р. // Політика і час. – 1994. - № 3.
58. Договір про дружбу і співробітництво між Україною та Чеською Республікою (26 квітня 1995 р.) // Політика і час. – 1995. - № 6.
59. Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Латвійською Республікою (23 травня 1995 р.) // Політика і час. – 1995. - № 7.
60. Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Киргизькою Республікою (19 червня 1996 р.) // Політика і час. – 1996. - № 7.
61. Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Грецькою Республікою (11 жовтня 1996 р.) // Політика і час. – 1996. - № 12.
62. Спільна декларація про основи відносин між Україною і Федеративною Республікою Німеччиною від 9 червня 1993 р. // Політика і час. – 1993. - № 7.
63. Договір про дружбу і співробітництво між Україною та Республікою Вірменія (14 травня 1996 р.) // Політика і час. – 1996. - № 6.
64. Хартія Українсько-Американського партнерства, дружби і співробітництва (22 листопада 1994 р.) // Політика і час. – 1995. - № 1.
65. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України // Відомості Верховної Ради України. – К., 1997. - № 10.
66. Концепція державної і етнонаціональної політики України. Проект // Архів Ком-ту ВР. – 2002.
67. Європейська хартія регіональних мов та мов меншин // Бюлетень центру інформації та документації Ради Європи в Україні. – К.: ЦДРЕУ, 1988.
68. Паризька Хартія для нової Європи // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / Упор. Ю.К. Качуренко. – К., 1992.
69. Європейська Хартія регіональних мов або мов меншин (29 червня 1992 р.) // Відродження. – 1990. - № 2. – С. 30-34; Яремчук Р. Міжнародний захист меншин // Політика і час. – 1997. - № 10.
70. Рамкова конвенція про захист національних меншин // Відродження. – 1998. - № 5.
71. Заключний акт НБСЄ // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / Упор. Ю.К. Качуренко. – К., 1992.
72. Пакт стабільності в Європі (20-21 березня 1995 р.) // Політика і час. – 1995. - № 5.
73. Меморандум Совета глав государств Содружества Независимых Государств «Основные направления интеграционного развития Содружества Независимых Государств» (21 октября 1994 г.) // Політика і час. – 1994. - № 12.
74. Меморандум о поддержании мира и стабильности в Содружестве Независимых Государств (10 февраля 1995 г.) // Політика і час. – 1995. - № 3.
75. Меморандум про подальше зміцнення відносин дружби і співробітництва між Україною і Республікою Казахстан та реалізацію досягнутих домовленостей (11 серпня 1994 р.) // Політика і час. – 1994. - № 9.
76. Угода між Україною та Республікою Узбекистан в галузі культури (10 листопада 1994 р.) // Політика і час. – 1994. - № 12.
77. Документ Копенгагенского совещания Конференции по человеческому измерению СБСЕ // Международные акты о правах человека: Сб. док. – М., 1998.
78. Документ Московского совещания Конференции по человеческому измерению СБСЕ // Международные акты о правах человека: Сб. док. – М., 1998.
79. Питання Ради представників громадських організацій національних меншин України: Указ Президента України від 22 липня 2000 р. № 908/2000 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 3. – Ст. 22.
80. Решение Будапештского Саммита СБСЕ // Международные акты о правах человека: Сб. док. – М., 1998.

81. Основи законодавства України про культуру //Відомості Верховної Ради України. – К., 1992. - № 21.
82. Конституція України //Національні процеси в Україні: історія і сучасність. Документи і матеріали. Довідник. У 2 ч. / За ред. В. Ф. Панібудьласки. – К., 1997. – Ч. 2.
84. Акт проголошення незалежності України /Національні процеси в Україні: історія і сучасність. Документи і матеріали. Довідник. У 2 ч. /За ред. В.Ф. Панібудьласки. – К., 1997. – Ч. 2.
85. Антонюк О. В. Етнополітика в Україні: історія та сучасний стан // УГЖ. – 1999. – № 3-4.
86. Декларація принципів толерантності // Віче. 2002. – № 11.
87. Етнополітика в Україні: Етнічний довідник. – У 3-х ч. – К.: ЕРІДЕ УАННП, 1997. – Ч. II.
88. Загальна Декларація прав людини // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / Упор. Ю. К. Качуренко. – К., 1992.
- 89 Звернення Президента України Л. Д. Кучми до українського народу у зв'язку з днем пам'яті жертв Голодомору та політичних репресій // Слобідський край. – 2002. – 26 листопада.
90. Куц Ю. Етнополітичні державотворчі процеси в Україні: управлінський аспект: Монографія. – Х.: ХарРі УАДУ, 2002.
91. Куць О. М., Лісничий В. В.. Етнонаціональні чинники державотворення: Монографія. – Х.: Вид-во Харі УАДУ «Магістр», 2002.
92. Основи етнодержавознавства: Підручник / За ред. Ю. І. Римаренка. – К.: Либідь, 1997.
93. Обращение к гражданам Украины всех национальностей // Правда Украины. – 1991. – 31 августа.
94. Основы политологии: Краткий словарь. – М.: МГУ, 1993.
95. Політологія: Навчальний посібник для вузів / Упоряд. та ред. М. Сазонов. – Х.: Фоліо, 1998.
96. Пугачев В. П., Соловьев А. И. Введение в политологию: Учебник для студентов высших учебных заведений. – Изд. 3-е. – М.: Аспект Пресс, 1996.
97. Программа Коммунистической партии Украины; Устав Коммунистической партии Украины. – К.: Коммунист, 1996.
98. Проблеми соборності України в ХХ столітті. – К.: Ін-т нац. відносин і політології НАН України, 1994.
99. Піскун О. Основи міграційного права: порівняльний аналіз: Навчальний посібник. – К.: Леся, 1998.
100. Політологія: Энциклопедический словарь. – М.: МГУ, 1993.
101. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 р. // Урядовий кур'єр. – 2002. – 28 грудня. – №244.
102. Ребкало В. А., Обушний М. І., Майборода О. М. Етнонаціональні проблеми в сучасній Україні: Досвід, проблеми, перспективи. – К.: Вид-во УАДУ, 1995.
103. Етнонаціональна політика в Україні в період незалежності: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів /Л.М. Хрящевська. – Миколаїв: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – 208 с.

Допоміжна

104. Андропов Ю. В. Избранные произведения. – 2-е изд. – М.: Политиздат, 1983.
105. Абетка етнополітолога. – К.: Школяр, 1996.
106. Бистрицький Є. Конфлікт культур і філософія толерантності // Політична думка. – 1997. – № 3.
107. Багалій Д. І. Історія Слобідської України / Передмова й коментар В. В. Кравченка. – Х.: Дельта, 1993.
108. Берлін І. Націоналізм // Зустрічі. – 1991. – № 2.

109. Бекіров Н. За правом на самовизначення // Політика і час. – 1995. – № 5.
110. Бжежинський З. В Україні – вибух самосвідомості: // День. 2004. – 22 квітня.
111. Бердяев Н. Судьба России. – М.: МГУ, 1990.
112. Вісті з Української Центральної Ради. – 1917. – № 9. – Травень.
113. Гулыга А. Формула российской культуры // Молодая гвардия. – Етнополітологія Розділ І. Етнополітологія: концептуальний вимір 16161995. – № 11.
114. Грушевський М. Вільна Україна. Статті з останніх днів (березень-квітень 1917). – К., 1917.
115. Гельнер Э. Пришествие национализмам. Мифы нации и класса // Путь. – 1992. – № 1.
116. Довженко О. П. Кіноповість, щоденник. – К.: Рад. письменник. – 1990. – 416 с.
117. Дорошенко Д. Історія України: 1917-1923. – К.: Освіта, 1993.
99. Даль Р. Демократия и ее критики. – М.: Росспэн, 2003.
118. Калініченко В. В., Рибалка І. К. Історія України. – ч. III: 1917-2003 р.: Підручник. – Х.: ХНУ, 2004.
119. Кримські татари – проблеми і турботи // Голос України. – 2000. – 26 листопада.
120. Каррі Д. П. Конституція Сполучених Штатів Америки: Посібник для всіх. – К.: Веселка, 1993.
121. Конституции зарубежных государств: Учебное пособие. – 2-е изд., исправл. и доп. – М.: Изд-во БЕК, 1997.
122. Каменка Юджин Політичний націоналізм. Еволюція ідей // Націоналізм: Антологія. – К.: Смолоскип, 200.
123. Конституції нових держав Європи та Азії / Упоряд. С. Головатий. – К.: Право, 1996.
124. Кисла А. Кримські татари. Незбіг векторів етнополітичного розвитку // Віче. – 2004. – № 1.
125. Кримські татари: «Національна меншина» або «корінний народ»: Матеріали «круглого столу»: Юридичний аспект питання. – К.: Український незалежний центр політ. досліджень, 1999.
126. Куць О. М., Куць Ю. О. Етнополітичні аспекти розбудови української держави. – Х.: Березіль, 1999.
127. Кива А. Другая Россия // Российская газета. – 1994. – 2 января.
128. Кравчук Л. М. Маємо те, що маємо. Спогади і роздуми. – К.: Століття, 2002.
129. Кравчук Л. М. До толерантності ми ще не доросли // Віче. – 2002. – № 11.
130. Лисяк-Рудницький І. Інтелектуальні початки нової України. Консерватизм. Націоналізм. Правопорядок і революція // Політологічні читання. – 1993. – № 4.
131. Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького; Редкол. Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін. – К.: Довіра: Генеза, 1996.
132. Націоналізм: Антологія / Упор. І. Проценко, В. Лісовий. – К.: Смолоскип, 2001.
133. Національні відносини в Україні у ХХ столітті: Зб. документів і матеріалів / Упор.: І. Курас, М. Панчук. – К.: Наукова думка, 1994.
134. Німці в Україні: 20-30 рр. ХХ ст.: Зб. документів держ. архівів України. – К.: Ін-т нац. відносин і політології НАН України, 1994.
135. Новоженець Р. Народобивство голодом // Українське слово. – 2003. – 4-10 грудня.
136. Надолішній П. І. Етнонаціональний фактор адміністративної реформи в Україні: проблеми теорії, методології, практики: Монографія. – К.: УАДУ, 1998.
137. Національна еліта та інтелектуальний потенціал України. – Львів: Мін. освіти, 1996.
138. Нейган В. Толерантність та міжнародний правопорядок // Політична думка. – 1995. – № 2 – 3.

139. Радугіна Т. Скоропадський та українська держава 1918 р.: здобуття та втрати // Вісник УАДУ. – 2001. – № 3.
140. Рудакевич О. Суверенітет української нації – головна політична проблема посткомуністичної України // Розбудова держави. – 1996. – № 5.
141. Рукомеда Р. За принципом доміно // День. – 2004. – 8 грудня.
142. Субтельний О. Україна: Історія / Пер. з англ. Ю. І. Шевчука. – К.: Либідь, 1993.
143. Стратегія етнонаціональної політики України // Урядовий кур'єр. – 2000. – 3 серпня.
144. Стріха М. Хто затягує кримський вузол // Самостійна Україна. – 2004. – 1-7 березня.
145. Свідзинський А. Проблеми формування нації та держави в сучасній Україні // Розбудова держави. – 1997. – № 10.
146. Сприяння поширенню толерантності у поліетнічному суспільстві. – К.: Фонд «Європа ХХІ», 2002.
147. Соловійов Е. Толерантність як новоєвропейська універсалія // Політична думка. – 1993. – № 3 – 4.
148. Стисла філософська енциклопедія. – М.: Прогресс-Энциклопедия, 1944.
149. Трощинський В., Шевченко А. Пошуки згоди і миру в сімействі // Віче. – 1997. – № 10.
150. Третій Універсал Української Центральної Ради // Слюсаренко А. Г., Томенко М. В. Історія української конституції. – К.: Знання, 1993.
151. Тузла: З ким маємо справу? // День. – 2003. – 31 серпня.
152. Толковый словарь русского языка. – М.: Рос. словари, 1994. – Т. 4.
153. Тамм А. Є., Ріяка В. О. Роль Ради Європи у забезпеченні прав людини на сучасному етапі: Навчальний посібник. – Х.: Нац. юр. академія, 2002.
154. Толерантність у поліетнічному суспільстві: питання теорії і практики. – К.: Фонд «Європа ХХІ», 2003.
155. Товт М. М. Тенденції розвитку законодавства України щодо забезпечення прав національних меншин // Права людини в Україні. – К., 1993. – Вип. 2.
156. Україна в ХХ ст. (1900-2000): Збірник документів і матеріалів / Упоряд.: А. Г. Слюсаренко, В. І. Гусєв, В. Ю. Король та інші. – К.: Вища школа, 2000.
157. Четвертий Універсал Української Центральної Ради // Слюсаренко А. Г., Томенко М. В. Історія української конституції. – К.: Знання: 1993.
158. Чирко В. В. Національні меншості на Україні в 20-30 рр. // УІЖ. – 1990. – № 1.
159. Чех Мирослав. Чому про націоналізм? // Зустрічі. – 1991. – № 2.
160. Шуба О. В. Релігія в етнонаціональному розвитку України (політологічний аналіз). – К.: Криниця, 1999.
161. Шелест Д. С., Юрченко М. М. Політико-правові основи етнодержавотворення в Україні. – Одеса, 1999.
162. Щекин Г. В. Теория социалистического управления: Монография. – К.: МАУП, 1996.
163. Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків: У 3-х т. – Львів: Світ, 1990. – Т. 1.
164. Ян Э. Государственное и этническое понимание нации: Противоречие и сходство // Полис. – 2000. – № 1.
165. Яремчук Р. Міжнародний захист меншин // Політика і час. – 1997. – № 9.

14. Інформаційні ресурси

<https://www.twirpx.com/file/13004699/>

<https://www.academia.edu/64358818/>